

SKOLASTIKA U SVJETLU II VATIKANSKOG KONCILA*

Franjo kard. SEPER

Nije teško vidjeti da Koncil u svakom svome dekretu ima pogled uprt u sadašnje vrijeme i u fenomen napretka koji je za ovo naše vrijeme tako karakterističan. Zanimati se za sadašnji trenutak, za ovo što je sada živo i na djelu, to je postulat koji proizlazi iz same naravi Crkve. Time potaknut, Koncil ispituje, koji su putovi sigurni te koja su sredstva uspješnija i pristupačnija modernom čovjeku kome Crkva govori da tome čovjeku donese misterij Krista, pravi i zbiljski smisao ljudskoga života i sve aspekte povijesti spasenja. Poduzimajući da riješi te teške, hitne i univerzalne probleme, Crkva već posjeduje jednu dugu povijest, posjeduje bogatu baštinu iskustva i mudrosti. Zato je neizbježno da Crkva, kad razmišlja o samoj sebi, bude upućena na to da sadašnje vrijeme, čovjeka i njegove današnje uvjete i položaj promatra kroz dubine prošlosti.

Na svome apostolskom hodu kroz stoljeća, ostvarujući povijest spasenja, Crkva je susrela najrazličitije kulture, ona je vidjela mnoge i genijalne napore ljudskog uma da pruži makar nesavršeno tumačenje Riječi Božje. U XIII stoljeću teolozi, polazeći od temelja kulture koje je ona sama postavila i služeći se grčkom i arapskom filozofskom spekulacijom, poduzimaju da sustavno tumače objavljenu nauku. I Crkva, u svjetlu svoga dugoga iskustva, još i danas prizna da remek-djela stvorena u tom nastojanju nisu dosad bitno nadmašena. To je razlog zašto Crkva, sabrana na Koncilu, hoće da se u podučavanju, ne samo teologije nego i filozofije, slijedi skolastička nauka.

Može se reći da Koncil ne prihvaća mišljenje da skolastiku sačinjava samo filozofija. To se mišljenje raširilo naročito na početku preporoda moderne skolastike u XIX stoljeću, djelomično i pod utjecajem enciklike pape Leona XIII *Aeterni Patris*, koja govori samo o obnovi filozofije. Koncil nasuprot pretpostavlja da su sv. Bonaventura, sv. Toma, Duns Skot i drugi veliki skolastici prije svega teolozi a ne filozofi, da nijedan od njih nije napisao potpun traktat filozofije »ad mentem suam«, mada su njihovi više ili manje vjerni učenici u XVII i

* Predavanje održano dne 10. XI 1965. na Antonianumu u Rimu prigodom proslave sedamstote godišnjice Ivana Duns Skota.

XVIII stoljeću i kasnije objelodanili ne mali broj svezaka filozofije »ad mentem S. Thomae«, »ad mentem Duns Scoti«, pa čak — »ad mentem S. Augustini«.

Kakvu filozofiju valja predavati u crkvenim školama? Koncil izričito odgovara u *Decretum de institutione sacerdotali*, čl. 15, gdje naređuje da pitomci crkvenih sjemeništa treba da steknu solidnu i zaokruženu filozofsku naobrazbu »*innixi patrimonio philosophico perenniter valido*«. Kako je poznato, ta je točka dekreta bila predmetom žestokih rasprava. U prethodnom tekstu, umjesto o »*patrimonium philosophicum perenniter validum*«, dekret je govorio jednostavno o »*philosophia perennis*«. No taj se termin — koji se uostalom često upotrebljava — pokazao dvoznačnim, previše zatvorenim i statičkim, pa do sljedno, i djelomično suprotnim samim ciljevima Koncila. Izabran je dakle, izraz »filozofska baština koja ima trajnu vrijednost«. Termin »*patrimonium*« uveo je, kako je poznato, u terminologiju skolastičke historiografije naročito Kl. Baeumker († 1924) da označi zajedničke elemente u spekulaciji XIII stoljeća.

Kada govori o skolastici, Koncil se pažljivo služi terminom koji mu omogućuje da obuhvati svu kršćansku kulturu. Zato »*patrimonium perenne*«, dok afirmira značajno djelo sv. Tome, djelo koje su u mnogo prigoda priznali i preporučili rimski pape, uključuje također doprinos što su ga donijeli drugi skolastički mislioci koji su tamo od sv. Anzelma pa sve do početka XIV stoljeća surađivali u izgradnji kršćanske kulture istraživanjem i strogom kritikom, jer su svi oni bili iskreno kritički istraživači. Povrh toga, termin što ga je Koncil upotrijebio ima značenje *dinamičko*; ne kaže da je do sada dostignuto sve ono što je »*perenniter validum*«, ili da je bilo dovoljno ocijenjeno i iskorišteno sve što su različiti skolastički mislioci stvorili u prošlosti. Koncil, dakle, pretpostavlja da budućnost skolastike ovisi više o istinitosti i vitalnosti njezinih ideja negoli od njihove pripadnosti ovoj ili onoj školi.

Dok Koncil izražava svoje povjerenje u filozofsku baštinu što su je stvorili skolastički mislioci, on ujedno odlučno tvrdi potrebu filozofskog dijaloga sa sadašnjim vremenom. Crkva se ne boji da bi vječna filozofska baština mogla izgubiti svoju vrijednost; ona je naprotiv uvjerena da ta baština može biti stalno obogaćivana kako u vidu spekulativnog produbljanja, tako i u tome što će uvijek sve više očitovati svoju plodnost za modernu kulturu.

Ta nas misao navodi da dotaknemo *pitanje metode* u nastavi filozofije. Koncil određuje da problemi imaju biti tako izabrani i razrađivani da odgovore istinskim problemima života, vodeći prije svega računa o sadašnjim socijalnim i kulturnim zahtjevima pojedinih zemalja. A držeći pred očima jaku tendenciju moderne kulture da aristotelovski tvrdi kako je sama sebi dostatna, Koncil dubokom primjedbom opominje da nastava mora voditi k tome da se *jasno uvide granice ljudske spoznaje*: »*simul cum honesta agnitione limitum cognitionis humanae*«. Tako dakle Koncil ponovno izričito postavlja taj veliki problem sredovječne skolastike. Kada sv. Bernard prigovara Abelardu: »*omnia scit — nihil videt in speculo, nihil in aenigmatibus!*« — optužba je, nema

sumnje, bila teža od prestupka, — no Bernard je ipak savršeno uočio težinu načela koje je »perenniter validum«. Jer i danas se iznad istine postignute samim čovječjim istraživanjem rasprostire prostrano polje objavljene istine, koja ne protuslovi čistoj spoznaji, nego je upotpunjava. Odatle rezultira jedinstvo svega što čovjek može znati s jakim naglaskom na prisutnost istina božanskog podrijetla u životu čovjeka i u povijesti čovječanstva.

Taj aspekt filozofskog studija dopušta nam logički prijelaz na *poučavanje dogmatskog bogoslovlja*. Izlaganje dogmatskog bogoslovlja razriješeno u svoja tri bitna dijela: Sveto pismo — sv. Oci — teološka spekulacija, zamišljeno je potpunoma prema metodi srednjovjekovnog poučavanja teologije. To u prvom redu vrijedi za značenje koje se daje Sv. pismu. Poznato je, naime, da izlaganje Sv. pisma sačinjava vrhunac svega srednjovjekovnog naučavanja. Osim toga treba istaknuti važnost koju Koncil pridaje proučavanju Otaca. *Dekret o izobrazbi svećenika* u čl. 16. kaže o tome: »Theologia dogmatica ita disponatur ut ipsa the-mata biblica primum proponantur; quid Patres Ecclesiae Orientis et Occidentis ad singulas revelationis veritates fideliter transmittendas et enucleandas contulerint...« Tako je naglašeno doktrinalno jedinstvo istočnih i zapadnih Otaca, a s druge se strane — iz ekumenskih motiva — izričito traži također proučavanje i istočnih Otaca. Jasno je da Koncil ne priznaje da je dovoljan studij patrologije, kako je do sada bilo uobičajeno, već nasuprot zahtijeva novo raspoređenje teološkog studija, u kojem će jedan bitan dio sačinjavati sistematsko tumačenje objavljenih datosti u svjetlu Otaca.

Ta je koncilska norma bez sumnje od najveće važnosti također za samo interpretiranje skolastike. Proučavanje skolastičke literature morat će pokazati *kako su Oci prisutni u njoj*. Skolastički su autori toga živo svjesni, i povjesničar skolastike lako zapaža da oni upravo zato nerijetko zauzimaju različit stav u odnosu na platoničku i aristotelovsku filozofiju. Proučavanje Otaca u skolastici otkrit će nam življu i aktualniju srednjovjekovnu teologiju; moći će se dati pravedniji sud o vrijednosti autora koji su dosad bili malo cijenjeni, a naročito će se postići adekvatnije i historijski potpunije vrednovanje velikih skolastika. Osim toga, XIII stoljeće neće se više ukazivati kao kulturna perioda koja kida s patrističkom prošlošću, nego koja je znala prilagoditi tu prošlost i učiniti je djelotvornom u svoje vrijeme i u svome ambijentu, afirmirajući tako jedinstvo ne samo teološke misli nego sve kršćanske kulture.

Poslije Svetoga pisma i Otaca, u sistematskom teološkom studiju, dolazi spekulativna teologija. Tekst Dekreta o izobrazbi svećenika u čl. 16. tvrdi »... deinde ad mysteria salutis integre quantum fieri potest illustranda, ea (mysteria) ope speculationis, S. Thoma magistro, intimius penetrare eorumque nexum perspicere alumni addiscant«. Dok Koncil, dakle, tvrdi nužnost biblijske i patrističke teologije, on uistinu ne umanjuje važnost spekulativne teologije, suprotno od nekih novijih tendencija. Svatko lako razumije da su koncilski oci opažali da se — ističući važnost spekulativne teologije — nalaze pred izborom, što je

uistinu prouzrokovalo poznate diskusije. Mnogi su oci izrazili želju da koncilski dekret izričito nametne poučavanje teologije *po principima* sv. Tome; ipak je bio velik broj onih koji su se suprotstavili, kojima se nije sviđalo da se Crkva službeno svrsta iza jednog jedinog naučitelja. Ti su — među ostalim iznesenim razlozima — napominjali da Koncil ne bi trebao predlagati drugog učitelja osim Isusa Krista, da su ljudski sistemi prolazni kao i ljudi, da zapravo Crkva odobrava i druge sisteme, npr. sv. Augustina i sv. Bonaventure, koji bi onda također morali biti izričito spomenuti. Dapače, kad se pitanje promotri pod ekumenskim profilom, nametanje jednog jedinog naučitelja moglo bi biti nemilo istočnjacima, koji posjeduju svoju bogatu teološku tradiciju i vlastite naučitelje. Drugi su govorili da su za napredak teološke i filozofske znanosti pridonijeli značajan prilog također drugi autori, i napokon, da se, namećući jednog jedinog naučitelja, pruža prigoda i izlika da oni koji ne slijede sv. Tomu, budu optuženi zbog neposlušnosti.

Usprkos tome koncilski su oci htjeli da ime sv. Tome bude uneseno u dekret na onom mjestu gdje se govori o poučavanju spekulativne teologije. Sv. Toma je uistinu odlično intuirao put kako da se složi razum s vjerom i zadovolji postulatu »Fides quaerens intellectum«.

Ipak rješenje Koncila mora biti shvaćeno kao inkluzivno, to jest, riječi kojima se služi koncilski dokumenat zapravo ne isključuju, dapače prigrlljuju i druge naučitelje i utemeljitelje velikih misaonih struja, koji imaju izvanrednih zasluga u napretku teologije, kako je uostalom izričito izjavila koncilska komisija. I drugi su skolastici, kao sv. Bonaventura, opravdano branili primat objavljene mudrosti i mjesto ljubavi u koncepciji ljudskog života; ili su se založili za dublje i kritičnije ispitivanje veze između vjere i razuma, a među ovima se ističe Ivan Duns Skot, koji — kako je poznato — ima povrh toga neusporedivih zasluga na području kristologije i mariologije. Predlažući sv. Tomu kao učitelja kojega treba slijediti u spekulativnoj teologiji, Koncil prihvaća i hoće da bude obdržavano načelo što ga je iznio Pio XII, a koje kaže: »Aemulatio ... in veritate querenda et propaganda, per commendationem doctrinae S. Thomae non supprimitur, sed excitatur ac tuto dirigitur« (AAS 31 1939 247). Na istoj se liniji nalaze riječi Pavla VI, što ih je rekao učesnicima VI međunarodnog tomističkog kongresa dne 10. rujna 1965: »Preference, et non pas exclusivité« (L'Osservatore Romano, 13—14. IX 1965). U istom smislu koncilski *Deklaracija o kršćanskom odgoju*, tamo gdje govori o solidnosti i ozbiljnosti proučavanja i istraživanja na sveučilištima što ih je Crkva ustanovila, zahtijeva da »Ecclesiae doctorum, praesertim S. Thomae Aquinatis, vestigia pre-mendo« (čl. 10), studij treba pokazati slaganje između razuma i vjere. Jasno je, dakle, da koncilski dekreti uistinu ne isključuju opravdanu različitost škola i sistema, a još manje se — kao što je nedavno izjavio papa Pavao VI u gore spomenutom govoru — može misliti da je ukinuta opravdana sloboda istraživanja. Jedan primjer takvog gledanja na skolastiku pruža nam ovdje u Rimu Lateransko sveučilište, koje je već pred par godina podiglo katedre za nauku sv. Augustina i za nauku franjevačke škole.

U odnosu na skolastiku, dakle, Koncil nije uzeo jedan bitno novi put, a niti revolucionaran; u nakani da afirmira vrijednost kršćanske kulture, Koncil prihvaća skolastičku baštinu koja vrijedi za svako vrijeme te hoće da ta baština bude branjena i stavljena u službu kulture. Koncil izražava svoje uvjerenje da u toj trajno vrijednoj baštini, a posebno na području spekulativne teologije, velik dio pripada djelu sv. Tome. Zato ga imenuje izričito u dva dekreta, tamo gdje govori o odnosu razuma i vjere. Ali, budući da Crkva ne gubi s vida cjelovitost kršćanske kulture, ne isključuje iz svoga poučavanja druge učitelje, sv. Augustina, sv. Bonaventuru i Duns Skota, koje su također poimenice spominjali oci na Koncilu; dapače, poznavanje nauke ovih naučitelja pomaže da se bolje i spekulativno i historijski shvati djelo sv. Tome.

Koncilski oci, ne zauzimajući nipošto stav proroka, rade za danas i za sutra. Tako i njihov stav što su ga zauzeli prema skolastici ima biti odlučujući kako u funkciji koju je skolastika pozvana da izvrši na religioznom i kulturnom polju sutrašnjice, tako i u istraživanjima na polju skolastike i u njezinoj interpretaciji. Velike teme »mysterium Christi« i »mysterium salutis«, koje su, prema Koncilu, u središtu života, očekuju svoje objašnjenje također od skolastike. Tako bi se moglo dogoditi da teme o kristocentrizmu i o praktičnom karakteru teologije budu ponovno postavljene s kritički i historijski dubljim vrednovanjem; kao što će, nasuprot, otkrivanje novih aspekata skolastike neizbježno dovesti do toga da zapazimo kako su od male važnosti neki problemi koji su dosad bili smatrani karakterističnim za pojedine učitelje; sve više će se vidjeti kako je za skolastika kršćanski problem ljubavi bio prilično važniji i jače osjećan negoli aristotelovski problem o »materia prima«. Još uvijek otvoreno pitanje o mjestu koje aristotelizam i avicenizam imaju u skolastici moći će se procijeniti s dubljih gledišta. Sve u svemu, sama skolastika ukazat će se većma kao živ element kulture negoli kao »rixa verborum«.

Koncil, dakle, stavlja skolastiku pred jedan dobro definirani zadatak; sada leži na učenjacima da je osposobe za to da ga izvrši. Prvi uvjet, kao što uči povijest skolastike, jest da se dođe do kritičkih izdanja, koja će omogućiti sigurno služenje skolastičkim tekstovima. Na tom području, pored komisija za izdanje djela sv. Tome, Aleksandra Haleškog i Alberta Velikog, ističe se Skotistička komisija. Zato mi danas s pravom izražavamo posebnu i iskrenu pohvalu odličnim učenicima Skotističke komisije. Ta komisija, mudrim i dobro prostudiranim primjenjivanjem povijesno-kritičke metode na djela Duns Skota, daje u ruke učenjaka prava remek-djela kritički pripremljenih tekstova. Takva kritička izdanja, kao što je to s pravom napomenuo o. Balić, jesu pravi mostovi, preko kojih se produkti stare kulture prenose budućim generacijama.

Dakle, osjetljivost Koncila za aktualne probleme i napor koji je na njemu izvršen da se definira položaj Crkve prema modernom svijetu ne mogu ni na koji način biti smatrani kao otkinuće od prošlosti, u našem slučaju — od skolastike, nego moraju dovesti do njezine obnove s dobro promeditiranom afirmacijom njezine trajne vrijednosti.

SUMMARIUM

Mysterium Christi propius reddere, humanae vitae plenum sensum adaperire, humanaeque salutis varios aspectus homini nostrae aetatis patefacere — en quod Ecclesiae in votis est, en opus cui indefessas admovet manus. Principii instar hoc teneatur: scholastica integre accepta theologiam imprimis complectitur, et illa Ecclesiae maxime cordi est, at philosophicam pariter vult cleri solidam formationem, quam obtinebit nemo nisi »patrimonio philosophico perenniter valido« innitatur. Quae methodus theologica adhibenda? S. Scripturae necnon doctrinae Patrum exigitur accuratius studium. Sed nec speculativa methodus praetereunda, cuius magister S. Thomas denuo salutatur. Longe ab unoquoque sit ita unius sequi magistri vias, ut aliis quoque merita non agnoscat, qui modus agendi »exclusivismum« doctrinalem, culturae progressui infestum, redoleret, et ipsi doctrinae non parum officeret. Scholastica oportet deveniat vivum elementum culturae christianae, tam hodiernae quam futurae. Operum Doctorum medii aevi critica desideratur editio, et in hoc meritis plena laudatur Commissio pro editione operum Scoti, nam ex quoque parte scholastica perennem suum valorem indubie demonstrabit. Sed nec in editione operum aliorum Doctorum extrema manus accessit operibus, quod nemo est qui non deleat.